ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВОВИХ ЗАСАД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА МІСЦЕ СЕРЕД НИХ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

АЛФЬОРОВ Сергій Юрійович - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: https://orcid.org/0009-0007-3965-2574

УДК 342.9

DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.47

З'ясовано, що правові засади надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану представляють собою систему нормативно-правових актів, положеннями яких регламентовано суспільно-правові відносини, що виникають в сфері діяльності уповноважених суб'єктів із організації та безпосереднього надання соціальної допомоги фізичним особам, які мають на них право.

Констатовано, що правові засади надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану на сьогоднішній день складаються із норм Конституції України, міжнародних нормативно-правових документів, які регулюють основні права людини та права окремих, вразливих верст населення, законодавчих актів в сфері соціального захисту та регламенту правового режим воєнного стану безпосередньо, а також підзаконних актів виданих на виконання законів та з метою реалізації механізмів надання відповідних соціальних допомог.

Обґрунтовано домінування адміністративно-правових норм в системі наведених правових засад, адже в своїй більшості вони регулюють питання діяльності державних та муніципальних органів із формування бюджету, пошуку ресурсів, розподілу, організації надання, контролю за наданням, а також інші питання соціальних допомог різного цільового та адресного значення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, воєнний стан, правовий режим, правові засади, нормативно-правовий акт.

Постановка проблеми

Ефективність соціальної допомоги населенню держави пов'язана не тільки з привалюванням гуманістичних принципів, які встановлюють людиноцентризм функціонування всього сектору публічного управління. Вона також значно залежить від розвинутої системи правових засад регулювання такої діяльності. Останні, в свою чергу, є системою нормативно-правових актів, положеннями яких регламентовано суспільно-правові відносини, які виникають в сфері діяльності уповноважених суб'єктів із організації та безпосереднього надання соціальної допомоги фізичним особам, які мають на них право. Перелік цих документів складають численні нормативно-правові акти як національного, так і міжнародного значення, серед яких одне з центральних значень мають документи адміністративно-правового характеру.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти правового регулювання надання соціальної допомоги та пов'язаних із цим явищ, досліджувались в роботах: Г.О. Барабаша, Н.М. Вапнярчука, С.В. Вишновецької, Г.С. Гончарової, О.О. Конопельцевої, О.В. Москаленко, І.В. Новосельської, С.М. Прилипко, В.В. Юровської, О.М. Ярошенка, а також інших науковців. Водночас, наукові дослідження, як правило, носили узагальнений характер та не розкривали специфіку нормативно-правового регламенту окремих інститутів соціального забезпечення у тому числі в умовах надзвичайного періоду воєнного стану.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є надати характеристику правовим засадам надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану, а також визначити місце серед них норм адміністративної галузі права. Завданнями наукової роботи, зважаючи на виділену мету, виступають наступні: виділити коло нормативних документів, які регулюють суспільні відносини у досліджуваній сфері суспільного життя; оцінити зміст і сутність Конституції України та міжнародних документів, як правових засад надання соціальної допомоги під час дії воєнного стану; розкрити значення законодавчих та підзаконних актів; окреслити місце адміністративно-правових норм в системі аналізованих правових засад.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, щоб охарактеризувати систему правових засад надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану, на основі чого встановити місце серед них норм адміністративної галузі права.

Виклад основного матеріалу

Почати дослідження необхідно із розкриття змісту, передусім, Конституції України. Як основний документ правового регулювання суспільних відносин Конституція визначає основу роботи держави в соціальній сфері та зміст соціального захисту. Зокрема, Основний Закон закріплює право людини і громадянина на соціальний захист та зміст цього права (його головні складові, як то, пенсійне забезпечення); особливості соціального захисту окремих працівників правоохоронних органів та військового сектору; принцип пріоритетності забезпечення державою всіх прав і свобод людини; основи діяльності вищих органів державної влади і місцевого самоврядування, у тому числі в питаннях соціальної підтримки тощо. Крім зазначеного, норми Конституції присвячено питанням воєнного стану, а саме порядку його введення та обсягів обмежень, які в рамках його дії може бути запроваджено [1].

Питання соціального захисту, у тому числі, в особливий період воєнного стану, підіймаються й у міжнародних документах які регулюють права і свободи окремих верст населення. Наприклад, в Рамковій конвенції про захист національних меншин від 01.02.1995 визначено, що захист цієї групи фізичних осіб, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямків міжнародного співробітництва. Статтею 4 Конвенції гарантовано національним меншинам право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У цьому зв'язку будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється. Крім цього, сторони Конвенції зобов'язуються вжити, у разі необхідності, належних заходів з метою досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення. У цьому зв'язку, вони належним чином враховують конкретне становище осіб, які належать до національних меншин. За статтею 15 сторони створюють необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті та у державних справах, зокрема тих, які їх стосуються [2].

Наступною варто відмітити Конвенцію про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 мета якої полягає в заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поважання до притаманної їм гідності. До осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Із цією метою держави-учасниці зобов'язуються: 1) вживати всіх належних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, що визнаються в Конвенції; 2) вживати всіх належних заходів, зокрема законодавчих, для зміни чи скасування існуючих законів, постанов, звичаїв та практик, які є дискримінаційними стосовно осіб з інвалідністю; 3) ураховувати осіб з інвалід-

ністю в усіх стратегіях і програмах захисту і заохочення прав людини; 4) надавати особам з інвалідністю доступну інформацію про засоби, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжні технології, зокрема нові технології, а також інші форми допомоги, допоміжні послуги та об'єкти тощо [3].

Відповідно до статті 11 Конвенції, держави учасниці вживають, відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним правом, зокрема міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом з прав людини, усіх необхідних заходів для забезпечення захисту й безпеки осіб з інвалідністю у ситуаціях ризику, зокрема, в збройних конфліктах, надзвичайних гуманітарних ситуаціях та під час стихійних лих [3].

Наступну велику групу нормативно-правових актів становлять законодавчі акти України, які основуються на Конституції та регулюють найбільш важливі питання соціальної сфери, а також визначають юридичні основи надання соціальних послуг, у тому числі в умовах воєнного стану. Наприклад, Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення. Законом визначено, що громадяни України в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та на умовах, передбачених Законом та іншими законами України. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, особи, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, інші іноземці у випадках, встановлених законом, мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України. Відповідно до цього Закону призначаються такі види державної допомоги сім'ям з дітьми: 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; 2) допомога при народженні дитини, одноразова натуральна допомога «пакунок малюка»; 2-1) допомога при усиновленні дитини; 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; 5) допомога на дітей одиноким матерям; 5-1) допомога на дітей, хворих на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність. Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та об'єднання громадян за рахунок власних коштів можуть запроваджувати додаткові види допомоги та встановлювати доплати до державної допомоги сім'ям з дітьми. Покриття витрат на виплату державної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України [4].

До групи законодавчих правових засад надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану відноситься Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», який визначає правові засади надання державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, а також надання державної соціальної допомоги на догляд. Відповідно до Закону призначаються такі види державної соціальної допомоги: державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю; державна соціальна допомога на догляд. Документ визначає, що суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд, що призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням [5].

Правовою засадою в досліджуваній царині є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Відповідно до статті 1 Закону базові соціальні послуги – соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг забезпечується Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, районними, районними у містах Києві

та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, а також виконавчими органами сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад і визнаних Кабінетом Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом [6].

Представлені законодавчі документи регулюють правовідносини, які виникають в сфері соціального захисту та надання соціальних послуг різним верстам населення та за окремими напрямами життєдіяльності соціуму. Водночас, поряд із ними на сьогоднішній день видано законодавчі акти, які регламентують окремі специфічні питання, пов'язані із функціонуванням соціального сектору безпосередньо в умовах дії правового режиму воєнного стану та ризиків, що зумовили його настання. Це, звичайно, Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб; Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 №2923-IX – визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, з дня набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [7;8;9].

Останньою групою правових засад надання соціальної допомоги виступають підзаконні нормативно-правові акти, які видаються на доповнення законів. Вони регулюють технічні питання соціального захисту та надання соціальних послуг, які не увійшли до предмету регулювання законодавчих актів. На сьогоднішній день, питанню соціальної підтримки в умовах воєнного стану присвячено Постанови КМУ: «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» від 27.12.2001 №1751; «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги» від 22.07.2020 №632; «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» від 07.03.2022 №214; «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 №332; «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення» від 05.04.2022 №405; «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 16.04.222 №457; «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах» від 21.10.2022 №1195; «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 01.09.2023 №930 та інші.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження дає змогу констатувати, що правові засади надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану на сьогоднішній день складаються із норм Конституції України, міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють основні права людини та права окремих, вразливих верст населення, законодавчих актів в сфері соціального захисту та регламенту правового режим воєнного стану безпосередньо, а також підзаконних актів виданих на виконання законів та з метою реалізації механізмів надання відповідних соціальних допомог. Зазначене дає можливість говорити про домінування адміністративно-правових норм в системі наведених правових засад, адже в своїй більшості вони регулюють питання діяльності державних та муніципальних органів із формування бюджету, пошуку ресурсів, розподілу, організації надання, контролю за наданням,

а також інші питання соціальних допомог різного цільового та адресного значення.

Література

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. №72/1. Ст.2598.

2. Рамкова конвенція про захист національних меншин: конвенція, міжнародний документ від 01.02.1995. Офіційний вісник України. 2013. №75. Ст.2804.

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю: конвенція від 13.12.2006. Офіційний вісник України. 2010. №17. Ст.799.

4. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: закон від 21.11.1992 №2811-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №5. Ст.21.

5. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: закон від 18.05.2004 №1727-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №33-34. Ст.404.

6. Про соціальні послуги: закон від 17.01.2019 №2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. №18. Ст.73.

7. Про правовий режим воєнного стану: закон від 12.05.2015 №389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №28. Ст.250.

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб: закон від 20.10.2014 №1706-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №1. Ст.1.

9. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: закон від 23.02.2023 №2923-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №60. Ст.191.

SUMMARY

It was found that the legal principles of providing social assistance under martial law are a system of regulatory and legal acts, the provisions of which regulate social and legal relations arising in the sphere of activities of authorized entities in the organization and direct provision of social assistance to individuals who are entitled to them.

It was found that the legal principles of providing social assistance under martial law today consist of the norms of the Constitution of Ukraine, international regulatory and legal documents that regulate fundamental human rights and the rights of individual, vulnerable segments of the population, legislative acts in the field of social protection and the regulations of the legal regime of martial law directly, as well as subordinate legislation issued to implement laws and for the purpose of implementing mechanisms for providing relevant social assistance.

The dominance of administrative and legal norms in the system of the above legal principles is justified, since for the most part they regulate the activities of state and municipal bodies in budget formation, resource search, distribution, organization of provision, control over provision, as well as other issues of social assistance of various target and targeted significance.

Keywords: social protection, social assistance, martial law, legal regime, legal principles, regulatory legal act.